

HUQUQIY TERMINOLOGIYA VA HUQUQIY TUSHUNCHALAR TEXNIK VOSITA SIFATIDA

Isaqova Munisa Qahramonjon qizi

O'zRFA O'zbek tili, adabiyoti va folklori instituti tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6817158>

Annotatsiya. Maqolada terminologik sistemaning tarkibiy qismi hisoblangan yuridik terminlar haqida so'z yuritiladi. Ularning yurisprudensiyada texnik vosita sifatidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, qonun ijodkorligi sohasida terminlardan foydalanish texnikasi borasida maliy tavsiyalar taklif qilinadi.

Kalit so'zlar: terminologiya, huquqiy tushunchalar, yurisprudensiya, texnik vosita va boshqalar.

ЮРИДИЧЕСКАЯ ТЕРМИНОЛОГИЯ И ЮРИДИЧЕСКИЕ ПОНЯТИЯ КАК ТЕХНИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТ

Аннотация. В статье говорится юридических терминах входящих в терминологическую систему. Анализируется их значение как технического инструмента в юриспруденции. Также предлагаются финансовые рекомендации относительно техники использования терминов в сфере правотворчества.

Ключевые слова: терминология, юридические понятия, судебная практика, технический инструмент и др.

LEGAL TERMINOLOGY AND LEGAL CONCEPTS AS A TECHNICAL TOOL

Abstract. The article talks about legal terms that are part of the terminological system. Their importance as a technical tool in jurisprudence is analyzed. Also financial recommendations are offered regarding the technique of using terms in the field of law-making/

Keywords: terminology, legal concepts, jurisprudence, technical tool, etc.

KIRISH

Terminologiya maxsus bilim sohasi sifatida tadqiqotchilar e'tiborini tobora ko'proq jalb qilib kelmoqda. Bu birinchi navbatda zamonaviy ilmiy bilimlarning xalqaro tabiati va inson faoliyatining turli sohalarida til to'siqlarini bartaraf etish usuli sifatida namoyon bo'ladi. Har qanday zamonaviy fanning mavjudligi va rivojlanishi atamalarsiz umuman terminologiyasiz mavjud emas. Atamalar ilmiy kashfiyotning mohiyatini belgilaydi, rivojlanayotgan bilim sohalarini mazmunini aks ettiradi, yangi yaratilgan ma'lumotlar va fan-texnikada mavjud bo'lgan tushunchalarni izohlaydi.

Termin (lotincha terminus-chegara) maxsus ilmiy ma'noga tegishli so'z yoki so'zlar birikmasi. Terminologiya haqida birinchi marta XXasrning 30-yillarida tilshunos olim E.D.Polivonov fikr bildirgan. Bu davrda terminologiya muammolari endigina nazariy va amaliy jihatdan rivojlanish bosqichiga o'tgan edi.

TADQIQOT METODI VA METODOLOGIYASI

Muayyan til terminologiyasining rivojlanishi jamiyat hayoti va unda sodir bo'layotgan o'zgarishlar bilan bog'liq. Shuningdek, bir tilning terminologik bazasini shakllantirish murakkab mashaqqatli jarayon bo'lib, uni yaratuvchilardan maxsus bilim va ma'lum malaka bilan bir qatorda umumiy madaniyat, bilimdonlik benuqson savodxonlikni ham talab etadi. Qonun va huquq tili, huquqiy terminologiya haqida gapirganda shuni ta'kidlash kerakki, qonun ijodkorligi

madaniyati qat'iy professional tilni va shu bilan bir qatorda uning soddaligi tushunarligi va aholining barcha qatlamlari uchun ochiqligini nazarda tutadi. Normativ-huquqiy hujjat matnida qo'llanilgan atmalarning noto'g'riligi qonun ma'nosini buzib ko'rsatish imkoniyatini yuzaga keltiradi. Bu borada H.A Kerimov shunday fikr bildiradi "Noto'g'ri yoki o'rinsiz qo'llangan so'z yoki ibora fikr va uning matn ifodasi o'rtasidagi tafovut ba'zan og'ir oqibatlariga olib kelishi mumkin. Ayniqsa qonun ijodkorligi sohasida." [1, 123] Yuridik atamalardan to'g'ri foydalanish qonun ijodkorligi faoliyatining ajralmas qismi hisoblanadi. Shuningdek, bunday so'zlar qonunchilik akti tilini saqlash uchun mo'ljallangan bo'lib, amaliyotda qo'llash qulaydir.

TADQIQOT NATIJASI

Qonunchilik fikrini va normativ huquqiy hujjatlar shaklini taqdim etishda muayyan talablarga rioya qilish va qonun ijodkorligi sohasi uchun maxsus ishlab chiqilgan til vositalaridan foydalanish kerak. Bu borada quyidagi tamoyillarga qat'iy amal qilish talab etiladi.

1. Belgilangan huquqiy konsepsiya mazmunini to'g'ri va bir ma'noda aks ettirish;
2. Tushunarsiz, noaniq atamalardan foydalanishga yo'l qo'yilmasligi
3. Huquqiy hujjat matnida ritorik shakllar va majoziy ma'noda qo'llaniladigan so'zlarni ishlatmaslik. Chunki atamalarning bevosita va ma'lum ma'nosida qo'llanmaydi. Bu atama har doim bir ma'noli bo'lib, uning ma'nosi matnga mos ravishda turlicha o'zgaraydi. Semantik noaniqlik mavjud bo'lgan so'z maxsus atushunchani bildirish vazifasini bajara olmaydi.
4. Normativ huquqiy hujjat matnida eng avvalo keng tadbiiq etilayotgan va faol qo'llanadigan atamalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.
5. Huquqiy terminologiyadan foydalanishdagi barqarorlik va beqarorlik. An'anaviy atamalardan voz kechib, bir xil tushunchalarni bildiruvchi yangi atamalarni kiritish o'rinli emas.
6. Atamalarning qo'llanishida maksimal qisqalik. Boshqa tillardan olingan atamalar milliy yuridik tilga putur yetkazmasligi lozim.
7. Ikki yoki undan ortiq so'zdan tuzilgan atamalar, qisqartmalarni ortiqcha ishlatmaslik. Normativ huquqiy hujjat tilida faqat adabiy tilde mustahkam o'rin olgan qisqartmalardangina foydalanish tavsiya etiladi.
8. Muqobili mavjud bo'lgan taqdirda o'zlashmalardan o'rinsiz foydalanmaslik.

Demak, yuridik atama qonun chiqaruvchining xohish irodasini ifodalovchi, qonun hujjatlari matnlarida bir xil qo'llanadigan, aniq ma'noga ega bo'lgan huquqiy tushunchaning umumlashgan nomi bo'lgan so'z yoki so'zlarning turg'un birikmasi bo'lib, u funksional barqarorligi bilan ajralib turadi. Shunga qaramay har bir til tizimining huquqiy terminologiyasi faqat o'ziga xos xususiyatlar bilan tavsiflanadi.

Huquq ijtimoiy munosabatlarning eng muhim tartibga soluvchisidir. Huquqning eng muhim belgilari rasmiy aniqlik va majburiylik xususiyatidir. Rasmiy aniqlik huquqning mavjudligida ifodalanib, lingvistik vositalarsiz tasavvur etib bo'lmaydigan jarayondir. Huquqiy tartibga solishning samaradorligi ko'p jihatdan normativ hujjatlarning sifati ularda qonun chiqaruvchi organlarning vazifasi juda muhim ekanligini ko'rsatadi.

Mashhur rus huquqshunosi I.A. Pokrovskiy ta'kidlaganidek, "Rivojlanayotgan inson shaxsi qonunga qo'yadigan birinchi talablardan biri bu muayyan huquqiy normalarga bo'lgan talabdir". Bundan tashqari uning fikricha, huquqiy normalarning aniqligisiz hech qanday huquq tushunchasini tasavvur etib bo'lmaydi. [2, 78]

Yana bir mashhur fransuz huquqshunosi F.Jenyaning fikricha, qonun ijodkorligi va huquqni qo'llash faoliyatida faqat qo'llanadigan. Qonunchilik tafakkurini lingvistik shaklda gavalantirishning maxsus vositalari va usullari mavjud. Bu vositalar qonun oldida turgan alohida vazifalar, mavzuni ko'rsatishning o'ziga xos usuli, qonun chiqaruvchi fikrini ifodalash uchun tilning maxsus lug'at tarkibi tufayli adabiy nutqning mustaqil qonunchilik uslubini ajratib ko'rsatishga asos bo'ladi. [3, 167] Yuridik adabiyotlarda ushbu taqdimot uslubi "qonun tili" sifatida tavsiflanadi. Huquqiy hujjatlar tilining o'ziga xos xususiyatlari haqida gapirilganda, ba'zilar mualliflar uni qonun tili, boshqalari esa maxsus huquqiy til mavjudligi haqida gapiradi. Biroq, yuridik tilning o'ziga xos xususiyatlari to'g'risidagi qoida olimlar orasida juda ko'p bahs-munozaralarga sabab bo'ladi.

Taniqli venger huquqshunosi I.Szabonning fikricha "yuridik til" deb ataladigan narsa mohiyatan maxsus iboralar, texnik atamalar bilan to'ldirilgan oddiy tildan boshqa narsa emas, ya'ni til vositalari aniqroq ishlatilsa bas.

Ushbu pozitsiyani qo'llab-quvvatlagan E.E. Pryashnikov va E.M. Smorgunovanning ta'kidlashicha, qonunchilik tili jamoat faoliyatining turli sohalariga taalluqlidir. Bu xususiyat uni tor ixtisoslashgan sohaga xizmat qiluvchi o'z lug'atiga, maxsus terminologiyasiga ega bo'lgan tillardan ajratib turadi. Bu pozitsiya barcha mualliflar tomonidan qo'llab quvvatlanmaydi. Ularning aksariyati ijtimoiy huquqiy tilning qarama-qarshi nuqtai nazariga amal qiladilar. Darhaqiqat, huquqiy matn ijtimoiy munosabatlarning eng keng doirasi va ularning subyektlari uchun kengaytirilgan bo'ladi. Biroq, qonunda maxsus tilning mavjudligini nomlash, ularni turli xil professional yuridik faoliyatning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olmaydilar.

Mahalliy normativ-huquqiy hujjatlarning sifati, ularning tilini tahlil qilish asosan huquqiy (qonunchilik) texnologiyasi muammolari doirasida amalga oshiriladi. Aksariyat mualliflar huquqiy texnikani ishlab chiqishda normativ-huquqiy hujjatlarni ro'yxatga olish va tizimlashtirishda qo'llanadigan vositalar, texnikalar va qoidalar to'plami deb hisoblashadi. [4,231]. V.N.Kartashov qo'shimcha ravishda, yuridik texnikani kengroq talqin qiladi.

Yuridik texnikaning eng muhim tarkibiy elementlaridan biri, muhim vosita sifatida ko'pchilik tadqiqotchilar yuridik terminologiyaga murojaat qiladilar. Termin har qanday fan yoki hunarda qabul qilingan maxsus ibora yoki belgidir. [ssssss] Bundan tashqari atamalar maxsus so'zlar emas, balki maxsus funksiyadagi so'zlardir.

Har bir fan har bir bilim sohasining o'z atamalari bor. Termin ostida qonun tiliga nisbatan huquqiy ma'noga ega bo'lgan so'z yoki iboralar tushuniladi. Huquqiy atmalarning xususiyatlari va roldan kelib chiqib aksariyat mualliflar ularni yuridik texnikaning asosiy vositalari (huquqiy va texnik vositalar) sifatida tavsiflaydilar. Bu albatta huquqiy voqelikda ushbu hodisaning to'g'ri tavsifidir. Ammo, bizning fikrimizcha terminologiyaning bunday tavsifi yetarli emas, chunki u terminologiyaning roli va o'rnini faqat bir, rasmiy huquqiy tomondan belgilaydi.

S.S.Alekseyev o'z asarlarida kengroq tushuncha sifatida "yurisprudensiya" terminini qo'llagan, u yuridik texnikani ham, jinoyatlarni tergov qilish texnikasini ham (kriminologiya), sud ishlarini yuritish texnikasi va hujjatlarni yuritish texnikasini ham tushunadi. [5, 219] Yuridik atamalarining muhim xususiyati ularning yaqin aloqasi hisoblanadi. Shuning uchun ularning rivojlanishi huquq nazariyasi va umuman huquqiy tartibga solishning rivojlanish darajasi bilan belgilanadi. Keyingi yillarda jahon miqyosida ichki davlatchilikning kengayishi, jamiyatni demokratlashtirish va huquq fanining rivojlanishi bilan qonun hujjatlarida qonun ustuvorligi,

ijtimoiy davlat, inson huquqlari va boshqa shu kabi atamalar keng tarqaldi. Tabiiyki, ularning konstitutsiyaviy o'rnini mustahkamlash muayyan ilmiy nazariy asoslashni va umuman huquq fanini rivojlantirishni talab etadi. Zero, yuridik atamalarni nafaqat texnik vosita balki eng muhim ilmiy huquqiy kategoriya sifatida ko'rib chiqishni talab qiladi.

XULOSA

Shunday qilib, huquqiy terminologiya va u bilan belgilanadigan tushunchalar bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. Ba'zida ular o'rtasida fundamental farqlar kuzatiladi. Huquqiy terminologiya yuridik texnikaning eng muhim vositasi, konsepsiyasini ilmiy jihatdan qonunni nazariy jihatdan tavsiflovchi vosita sifatida ko'rib chiqadi.

REFERENCES

1. Керимов. Д.А. Законотетельная техника : науч.-метод. и учеб. Пособие.М.:НОРМА-ИНФРА-М 1998.
2. Керимов. Д.А. Култура и техника заканодельства. М.:юр.лит.,1991
3. Карташев.В.Н. Юридическая техника, тактика, стратегия и технология. Н.Новгород ,2000
4. Покровский И.А. Основнқе проблемы гражданского права. М.: Статут, 2013.
5. Толстик В.А. Юридическая терминология. России, 2012